

Az alternatív vitarendezés létjogosultsága a gazdaságban

Csemáné Váradi Erika*

minden társadalom sikeres működésének egyik meghatározó eleme gazdasági életének fejlettsége és működési hatékonysága. Ahhoz, hogy egy gazdaság jól működjön, különféle feltételekre van szükség. Ezek a feltételek fókuszpontjukat tekintve természetesen eltérhetnek egymástól attól függően, hogy milyen fejlettségű és berendezkedésű az adott ország, vagy hogy a kritériumok meghatározója éppen milyen gazdaságpolitika és gazdaságelmélet híve.

Az egyik lehetséges megközelítés¹ a *gazdasági fejlődést* nevesíti elérendő célként, s ehhez méri mindazokat a komplex tevékenységeket, melyek pénzügyi szempontból biztonságossá teszik egy ország működését, ezzel (is) garantálva a gazdaság fejlődését. Megközelítése szerint az infrastruktúra, az oktatás, az egészségügy illetve a humán tőke fejlesztése ugyanúgy meghatározó, mint a makroökonómiai, politikai és geopolitikai stabilitás, a gazdasági fejlődést támogató nyitott kereskedelem, aktív magánszektor, befektetésbarát, stratégiai tervekkel bíró jó kormányzás, mely törekszik a vagyoni egyenlőtlenségek alacsony szinten tartására.

1. Infrastruktúra-fejlesztés

A megfelelő infrastruktúra (elektromos, út illetve vasúti hálózat, stb.) alapozza meg a gazdaság fejlődését, illetve ösztönzi a közvetlen külföldi befektetéseket (Foreign Direct Investment, azaz FDI). Egy jó minőségű úthálózat nem csak direkt módon járulhat hozzá ehhez, például azzal, hogy növeli az elérhető álláshelyek számát (és minőségét), de indirekt módon is, például a humán erőforrások képzettségi szintjének, mentális és fizikai állapotának megőrzésével illetve javításával (képzési/oktatási és egészségügyi szolgáltatások elérhetősége). (Az Ázsiai Fejlesztési Bank (ADB) már egy 2014-es felmérése szerint is az infrastruktúra

---

* Elnök, Miskolci Egyetem ÁJK Alternatív Konfliktuskezelési és Vitarendezési Interdiszciplináris Kutatóközpont

¹ Nakao, Takehiko: Eight key conditions for economic development. In: Nikkei Asain Review. 2015. február 5. Online: <https://asia.nikkei.com/Economy/Eight-key-conditions-for-economic-development>

mindössze 1 százalékpontos GDP-arányos fejlesztése akár 1.3 százalékpontos gazdasági növekedést eredményezhet!) Minél nagyobb az erre fordított GDP-arányos befektetés, értelemszerűen annál nagyobb az esélye a jelentősebb mértékű fejlődési ütemnek. Ezt jól példázza a Kínai „gazdasági csoda”: a 2010-es évek közepén Kína a teljes bevétele több mint 1/5-ét fordította állami beruházásokra, amely hihetetlen mértékben pörgette föl az ottani gazdaságot és járult hozzá ahhoz, hogy az ország a közeljövőben a világ legnagyobb gazdaságává nőheti ki magát. Az ideális mértékű állami beruházások eléréséhez a kormányok az elégséges adóbevétel biztosítása mellett bevonják a privát szektort is².

2. Az oktatás, egészségügy illetve a humán tőke fejlesztése

Mind a XXI. század digitalizációs és robotikán alapuló folyamatai, mind a képzett munkaerőhöz kapcsolódó hatékonyságemelő közgazdasági megállapítások előre vetítik, hogy kiemelkedő jelentőségű komponens egy jól működő gazdaság szempontjából az, hogy fejlessze oktatását. Ez eszközként jelenik meg a humán tőke fejlesztése érdekében, és nemcsak a szakképzettséggel rendelkezők vagy épp a felsőfokú végzettséggel bírók aránynövekedését helyezi előtérbe.

Legalább ennyire fontos, hogy a már meglévő és kiépült iskolarendszer valóban ugyanolyan színvonalú oktatást és ezen keresztül azonos esélyeket tudjon biztosítani az abban résztvevők számára, függetlenül attól, hogy hol kerül sor a képzés igénybevételére. (Ez hazánkban is komoly problémát jelent, figyelemmel arra, hogy valamennyi országos illetve nemzetközi felmérés (pl.: PISA-teszt) drámai eltérést valószínűsít egy kistelepülési általános iskola és egy nagyvárosi oktatási intézmény képzési teljesítménye között).

Ugyanakkor a minőségbiztosítás mellett azt is szem előtt kell tartani, hogy olyan specializáció teremdjön meg az edukációs folyamatok eredményeként, amely megfelel a felvevőpiac, azaz elsősorban a gazdaság foglalkoztatási igényeinek. Más aspektusú megközelítésből ugyanakkor a gyakorlatorientált képzési tematika és módszertan ezen felül is megjelenő szükséglet.

A képzés mellett az egészségügybe történő beruházások is a humántőke fejlesztését szolgálják mind az általános egészségügyi állapot javítása, mind a betegségek megelőzése, - az egyre idősödő demográfiai jellemzőkre tekintettel - a munkaerőpiacon való benntartás lehetőségének, illetve a minél hosszabb ideig történő önellátás mentális, pszichés, fizikai kritériumainak megerősítése, biztosítása által.

3. A makroökonómia stabilitása

A gazdasági fejlődés nemcsak humán, de pénzügyi szempontból is egyfajta stabilitást igényel. Nem vitatható, hogy egy rossz költségvetés vagy éppen egy kapkodó monetáris politika olyan következményekkel járhat, amelyek részben a

---

² „PPP” - azaz köz- és magánszféra partnersége

bizalom megingatásán keresztül, részben pedig konkrét pénzügyi folyamatokkal (pl.: magas infláció, magas alapkamat) meggátolják illetve elijeszti a befektetni szándékozó gazdasági szereplőket.

4. Nyitott kereskedelem és befektetéstámogatás, aktív magánszektor

Az előbb említett szegmenseken túl további feltétel az is, hogy az adott ország gazdaságpolitikájáért felelős döntéshozók lehetővé tegyék annak a jogi, pénzügyi környezetnek a létrejöttét, mely a gazdasági fejlődés során elengedhetetlen befektetések keretében szolgálhat. Természetesen a befektetések több formában és forrásból megvalósulhatnak illetve a gazdaság fejlődésének függvényében át is alakulhatnak. Korunk globalizált világ gazdaságában például a befektetések egyik legjelentősebb formáját a különféle technológiák, robotikai, digitális vagy egyéb működési mechanizmusok vagy platformok célországba történő átvitele, betelepítése adja.

Ennek biztosításához számos esetben az államnak közvetlenül nincsenek meg az eszközei, a már említett befektetésbarát szabályozók kialakításával azonban mozgósítani tudja a magánszektor, mind hazai, mind nemzetközi szinten. Természetesen a nyitott kereskedelem esetenként fokozott függőséget eredményezhet, mint ahogy a befektetésbarát kormányzati stratégia is okozhat problémákat. Előbbi esetben a túl nagy kitettség illetve sebezhetőség, utóbbinál pedig a megtermelt bevétel különféle trükkökkel (célországi leányvállalat anyaországi központnak történő bérleti díj fizetésével) történő kivitele és az anyaországban történő realizálása jelent komoly gondot - például Magyarország számára is.

5. "Good Governance"

Minden kormány a kezdetektől kezdve arra törekszik, hogy "jól" kormányozzon. Annak megítélése azonban, hogy mi minősül igazából ilyennek, számos eltérő szempont mentén ítéldhető meg, hiszen *"(A) kormányzatoknak sok szempontból egymásnak ellentmondó követelményeknek kell megfelelniük: a politikai legitimációs szükséglet révén képviselőket és részvételt biztosítani a polgároknak, a jóléti gondoskodás jegyében méltányosan, de egyben hatékonyan megszervezni a közszolgáltatásokat, ugyanakkor mindkét funkció számára alapfeltételként elő kell segíteni a nemzetgazdaság versenyképességét."*³

A „jó kormányzás”, noha az elmúlt időszakban már nemzetközi elvárássá vált, mégis különféle tartalmakkal jelenhet meg. Így lényeges különbség lehet, hogy mit gondol az állam a saját szerepéről, intézményei és működési mechanizmusa mennyire alkalmas a folyamatos változásoknak való megfelelésre.

Míg a "good governance" fogalmához olyan jellemzők kapcsolódnak, mint a

³ Pálné Kovács Ilona: Jó kormányzás és decentralizáció. In: Bertók Krisztina (s.szerk.) székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián. MTA, Budapest, 2014. 5.o.

kooperatív partneri viszony - a társadalom működése szempontjából meghatározó egyéb szereplőkkel, addig a "good government" inkább az úgynevezett neoweber-i állam koncepcióját követve a kormányzás felelősségét vállalva határozza meg saját szerepét⁴. Mindez a gazdaság területén is tetten érhető, hisz az előbbi megközelítésmód nagyobb jelentőséget tulajdonít a piacnak, míg az utóbbi inkább a központi irányításnak.

A jó kormányzás fontos eleme a *transzparencia* és az *elszámoltathatóság*. A gazdasági fejlődés egyik legnagyobb gátja ugyanis a nem átlátható állami, kormányzati, közigazgatási működés illetve az állam és az állami tulajdonban lévő vállalatok közötti nem transzparens irányítási, támogatási kapcsolati rendszer illetve az ezek mentén kialakuló vagy feltételezett korrupció. A gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását tekintve a vélt vagy valódi korrupció bizonyos szempontból hasonló eredmény irányába mutat: mindkettő jelentős gátló illetve korlátozó tényező. Figyelemmel arra, hogy az előbb felsorolt elemek többségénél alapvető, illetve direkt vagy indirekt módon jelenlévő elem a bizalom, így minden olyan tényező, amely - bár nem bizonyított, de - negatív irányba képes a meglévő bizalmat befolyásolni, romboló hatású lehet a gazdasági fejlődés szempontjából.

Magyarországon a lakosság bizalmi indexe egyébként is alacsony⁵, mint ahogy az is igaz, hogy jóval rosszabb korrupciós klímát feltételez a lakosság, mint amit ténylegesen még a legkritikusabb kutatások is rögzítenek. Így a gazdasági fejlődés biztosítása érdekében kiemelkedően fontos a jó állam koncepciójával összefüggésben minden olyan intézkedés megtétele, amely nemcsak tényszerűen képes a korrupció gátját szabni vagy azt visszaszorítani, de képes arra is, hogy az ezzel kapcsolatos feltételezéseket illetve annak hatásait enyhítse.

6. Társadalmi befogadás

Hogyha egy társadalomban nagyok az egyes társadalmi rétegek közötti különbségek, vagy ha nagyon erős a töredezettség, ha az egyes csoportok jelentősen elkülönülnek egymástól, akkor az a társadalom nehezen tud egységesen egy olyan közös cél, mint a gazdasági növekedés mögé felsorakozni. Az eltérő érdekek, értékek ugyanis olyan szintű ellentétekkel és konfliktusokkal terheltek, amelyeknek az áthidalására az adott ország gazdasági helyzetének javítása, mint kohéziós elem, nem elegendő. Egy társadalom befogadó-jellege azért is fontos, mert ezek hiányában az alsóbb társadalmi rétegekbe tartozó potenciális munkavállalók számára felkínált lehetőségek - akár a tanulás, akár a munkaerőpiaci jelenlét - nem biztosítják egy magasabb társadalmi osztályba való felemelkedést.

Minden állam különféle célokat állít saját állampolgárai elé, és ezek eléréséhez legális eszközöket is biztosít. Attól függően, hogy a társadalom egyes csoportjai

⁴ Flick László (szerk) A Közép-Európai országok Jó Kormányzás Indexe 2017-ben, Nézőpont Intézet, Budapest, 2018. 12.o.

⁵ lásd erről részletesebben: Medgyesi Márton-Boda Zsolt: Intézményekbe vetett bizalom Magyarországon és az Európai Unió országaiban. In: Kolosi Tamás-Tóth István György (szerk.): Társadalmi riport. TÁRKI, Budapest, 2018. 414-433.o.

mennyiben tudnak azonosulni az eléjük tárt célokkal és elfogadni az ehhez az állam által biztosított – elfogadott és megengedett - eszközöket, az állampolgárok 5 nagy csoportba⁶ sorolhatók:

- Azok a személyek, akik elfogadják az állam által meghatározott célokat és az ehhez biztosított eszközöket is, a *konformisták* körébe tartoznak. Ők lesznek azok, akik – ahogy ez a mai magyar társadalomban is erőteljesen megragadható – maguk is szeretnék gazdagok, jól szituáltak lenni, hiszen Magyarországon – ahogy természetesen a fogyasztói társadalom számos más országában is – ez minősül a sikeresség meghatározó értékmérőjének. A konformisták készek ennek érdekében tanulni, szakmát szerezni, dolgozni, vagy akár egyéb, ezt gyorsító, megerősítő technikákat, mint például a takarékoság, bevetni.
- Vannak azonban olyan társadalmi csoportok, akik ugyan elfogadják a pénz, a kézzelfogható javak, mint a siker értékmérőjének szerepét, azonban elvetik, vagy esetenként átlépik az ehhez eléréséhez legálisan megengedett eszközök körét. Az *újítók* – nevükhöz mérten – túllépnek ezen az ismert eszközenszeren és akár olyan megoldásokat is alkalmaznak vagy hívnak életre, amelyek korábban nem léteztek. Erre kitűnő példát adnak mindazok, ma már gazdasági bűncselekménynek, pénzügyi visszaélésnek vagy egyéb szankcionálandó magatartásnak minősülő pénzszerző megoldások, amelyek a rendszerváltást követő években, az „új világ”, vagy épp az Európai Unióhoz való csatlakozással megnyíló támogatások, pályázatok adta lehetőségeket ki/felismerve kerültek „kitalálásra”: az olajszókitések, a határon többször – legalábbis papíron – átmozgatott áruk, a csődeljárás alá került bankok és vállalkozások.... (Természetesen az újítás körébe soroljuk az ugyancsak a vagyoni haszonszerzést célzó, az okozott kár mértéke alapján kisebb súlyúnak minősülő 'klasszikus' bűncselekményeket is, mint például a lopás vagy a rablás).
- Más társadalmi csoportok azonban elvetik – vagy legalábbis nem azonosulnak - az eléjük állított célokkal, adott esetben helyettük más célt jelölve meg. A *visszahúzódnók* esetén van új cél, elsősorban például egy adott élvezeti szer - legyen szó épp kábítószerrel, kábító hatású anyagról vagy az alkohorról - megszerzése, amely a mindennapi életvitelük részét képező, meghatározó elem. Ennek érdekében bármely magatartást megvalósítanak - függetlenül attól, hogy annak milyen jogi, társadalmi megítélése van.
- Ezzel szemben a *ritualisták* nem határoznak meg helyettesítő célokat, azonban – szemben a visszahúzódnókkal - elfogadják azokat az eszközöket, amelyeket legális formában az állam felkínál a számukra (is). Nem szeretnék az adott társadalmi értékrend szerint sikeresek, gazdagok, stb. lenni, ugyanakkor tanulnak, dolgoznak, mert „ez az élet rendje”.
- Az utolsó csoport a *lázdóké*, akik bizonyos célokat elfogadnak, mások helyett azonban újakat határoznak meg, s ennek elérése érdekében akár túl is lépnek a törvényes kereteken. Egy elkötelezett környezet/állatvédő –

⁶ Merton elméletét ismerteti például: Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

értékrendjét tekintve – részben ugyanúgy azonosulhat a társadalmi sikeresség kritériumrendszerével, mint egy konformista, azonban életfelfogásának – s így sikeresség fogalmának – fontos eleme a környezet- vagy állatvédelem vagy épp a fenntartható fejlődés biztosítása terén elért eredmény. Ezért - bár jól ismeri és figyelembe is veszi a legális cselekvés kereteit - céljai elérése érdekében akár jog/normasértő magatartást is elkövet: megtámadja a haszonállatokat embertelen körülmények között szállító fuvarozók kamionjait vagy leönti el nem távolítható festékekkel a pusztuló félben lévő állatok szőréből készült bundát.

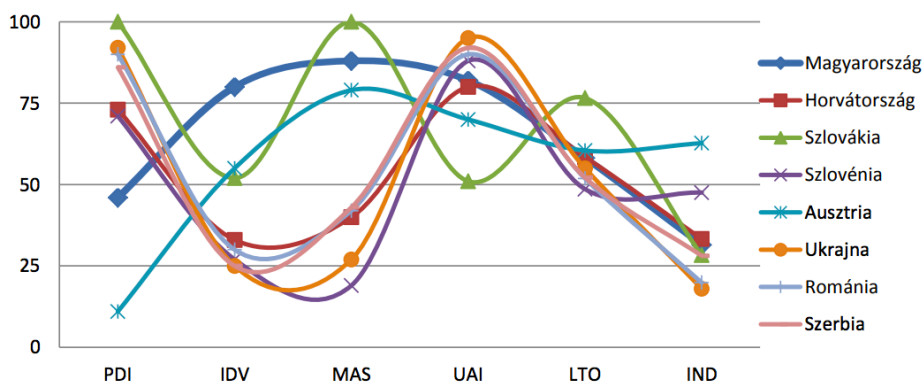
Abban az esetben, ha a társadalom nem minden tagja képes az eléje lehetőségként felkínált legális eszközrendszerrel a meghatározott célokat elérni, az számos negatív következményhez, deviáns viselkedéshez is vezethet. Ilyen feltételek mentén ugyanis épp az az ösztönző hatás szűnik meg, amelynek eredményeképpen a potenciális munkaerő minőségjavulását az állam akár az oktatás, akár a szakképzés segítségével biztosítani tudja.

A társadalom belső exkluzivitása komoly akadályaként jelenhet tehát meg a társadalmi fejlődésnek és ezáltal egy-egy ország gazdasági sikerességének. Noha a magyar társadalom számos történelmi ok folytán eleve is bezárkózó jellegű, *Hofstede 6-D⁷ kulturális dimenzió-elmélete* mentén is számos speciális jellemzővel bír.

- Akárcsak Közép-Kelet Európában, tipikusan *nagy hatalmi távolságú* (Power Distance Index – PDI) kultúra jellemzi hazánkat, amely egyben azt is jelenti, hogy a társadalmi hierarchiában alacsonyabb szinten lévő, kevesebb hatalommal rendelkező csoportok könnyebben fogadják el a hatalmi egyenlőtlenségeket és bizonyos szempontból el is várják a társadalmi hierarchiában és a hatalommegosztásban betöltött szerephez igazodó viselkedést.
- Részben ehhez kapcsolódik az is, hogy a magyar társadalom kimondottan *maszkulin társadalom* (Masculinity vs Femininity – MAS), ahol a társadalom által kiemelten pozitívként meghatározott jellemzők erősebben kötődnek egy adott nemhez. Az olyan fogalmak, mint a siker, a teljesítmény vagy épp a kitartás, mint férfias jegyek, jelentősen elkülönülnek az olyan nőiesnek minősített jegyeiktől, mint a gyengédség vagy épp a szolidaritás.
- A magyar társadalomra inkább a *bizonytalanság elkerülő* magatartás jellemző, amely egyet jelent a kiszámíthatóság iránti igénnyel is, és mely az előzőekhez kapcsolódva elősegíti például az autokrata vezetési stílus vagy éppen a teljesítmény-orientált, versengő magatartás pozitív előjellel való megjelenését. Mindez azt is jelenti, hogy a társadalom ismeretlen helyzetekben sokkal inkább bizonytalannak, fenyegetettnek érzi magát, és igényli a jól felismerhető írott vagy íratlan szabályokat, a határozott működési struktúrákat (Uncertainty Avoidance Index – UAI).

⁷ Politz Péter: Civilizációs törésvonalak Európában: Magyarország és szomszédai a Hofstede dimenziók tükrében. In: Hadmérnök, 2016/4 210-215.pp.

- Ebből is adódik, hogy a közösség tagjai *jövőorientációjukat* tekintve inkább a jól belátható közeljövőre koncentrálnak (Long-Term Orientation vs Short-Term Normative Orientation – LTO).
- Az *engedékenység – korlátozás* (Indulgence vs Restrain – IND) tekintetében hazánk relatíve erős kontrollú kultúrával rendelkezik,
- az *individualizmus* és a *kollektívizmus* párosából viszont valahol a két érték között helyezkedik el az általános értéktételezés (Individualism vs Collectivism – IDV). Habár egyre inkább jellemző társadalmunkra az énközpontúság és az egyéni érdekek előtérbe helyezése, azonban még mindig markánsan jelen van az egymás segítése iránti szándék. A társadalom tagjai ma is hajlandók meghatározott feltételek mentén egyéni érdekeiket a közösségi érdek alá rendelni.

⁸ Közép-Kelet Európa 6-D modellje

Magyarázat:

PDI (Power Distance Index) – hatalmi távolság index

IDV (Individualism vs Collectivism) – individualizmus

MAS (Masculinity vs Femininity) – maskulinitás

UAI (Uncertainty Avoidance Index) – bizonytalanságkerülés index

LTO (Long-Term Orientation vs Short-Term Normative Orientation) – jövőorientáció

IND (Indulgence vs Restrain) – engedékenység

Így – bár Huntington civilizációs törésvonal-elmélete alapján Ausztria, Horvátország, Szlovákia és Szlovénia hazánkkal együtt az úgynevezett nyugati civilizáció csoportjába soroltatott - a kulturális dimenziók szemüvegén keresztül nemzeti kultúránk több ponton nem mutat markáns eltérést az úgynevezett ortodox országoktól.

Mindezen kulturális jellemzők a sikeres gazdasági fejlődést támogató környezet egyes elemeinek megvalósulását és tartalmi jellemzőit értelemszerűen érintik.

⁸ Politza Péter: *Civilizációs törésvonalak Európában: Magyarország és szomszédai a Hofstede dimenziók tükrében.* In: *Hadmérnök*, 2016/4 214.o.

Amikor a magyar társadalmi rétegek közötti *belső mobilitás nehézségeiről* vagy épp a felső középosztály bezáródásáról olvashatunk, ez áttételesen közrehat a munkaerő-források akadályozottsága létrejöttében csakúgy, mint az ösztönző, aktivizáló hatások eredményes megvalósulásában.

A legfrissebb hazai kutatások⁹ azt mutatják, hogy mindez komoly negatív hatásokkal bírhat a gazdasági fejlődés szempontjából is. Bár a belső különbségek Magyarországon a legszegényebb és leggazdagabb rétegek között korántsem olyan jelentősek, mint néhány más államban, azonban itt is igaz, hogy a rendszerváltást követően az országos összjövedelem, vagy összvagyon egyre nagyobb arányban jut a társadalom mindössze felső 10%-hoz.

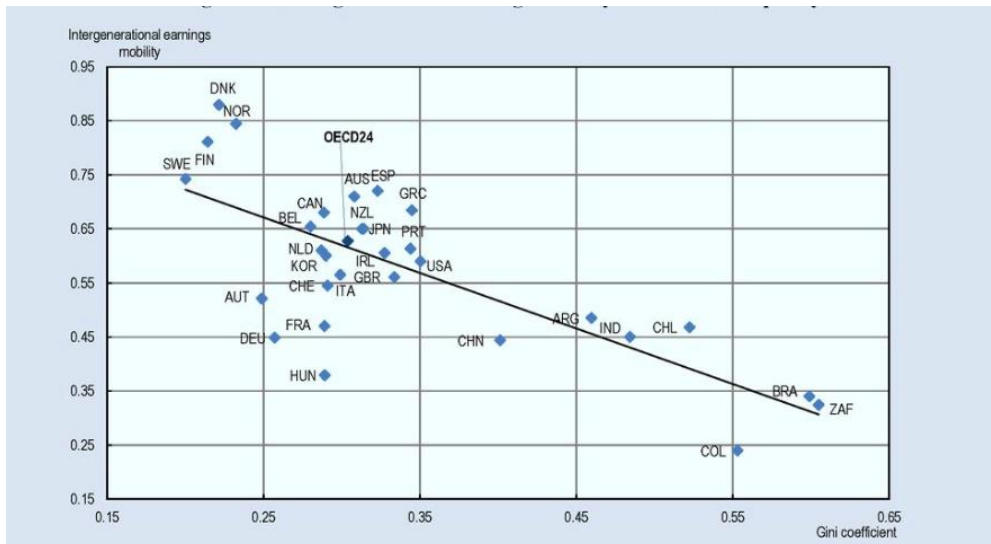
A magyar mobilitás, azaz *egyes társadalmi rétegek és csoportok közötti átjárhatóság lehetősége kimondottan alacsonynak tekinthető*. Mindez azt jelenti, hogy bizonyos szempontból nehezebb akár a legfelső, akár a legalsó társadalmi rétegből való elmozdulás. Az előbbi esetében a társadalmi pufferek olyan komoly védelmi mechanizmusként működnek, amelyek mintegy megakadályozzák a társadalom tetejéről való „leesést”. Figyelemmel arra, hogy az e csoporthoz való tartozás körében az öröklés az egyik meghatározó védelmi faktort jelenti, mindez együttesen biztosítja a felső csoportban 'ragadást'. A legalsó társadalmi rétegekből való felemelkedés esetében ezek az ugyancsak meglévő öröklési hatások már negatív előjellel érvényesülnek, s képesek quasi „kasztrendszer-képzőként” rétegekre bontani és egymástól egyre erőteljesebben eltávolítani az egyes közösségeket.

Sőt, a kutatás határozottan azt rögzítette, hogy *„(A) csoportok közötti fluiditás csökkenése nem etnikai/vallási határok mentén valósul meg, nem is valamilyen osztályalapon, hanem – hipotézisünk szerint – emberitőke-ellátottság (vagyis tulajdonképpen az iskolázottság és a kapcsolati tőkével rendelkezés) mentén.”*¹⁰ Nemzetközi összehasonlításban ez egyben azt is jelenti, hogy Magyarország speciális helyzetben van az OECD-államok között. Míg a jövedelmi egyenlőtlenségek illetve az intergenerációs kereseti mobilitás közötti kapcsolat általában egyértelműen igazolható és rögzíthető, addig hazánkban úgy alacsony a mobilitás szintje, hogy egyébként az egyes társadalmi csoportok közötti jövedelmi egyenlőtlenségek valójában nem túl jelentősek. Hiába tűnik tehát könnyen elérhetőnek egy hierarchikusan magasabb társadalmi csoportba való belépés, az erre való kísérlet tipikusan mégsem lesz eredményes.

⁹ Tóth István György-Szelényi Iván: Bezáródás és fluiditás a magyar társadalom szerkezetében. Adatolt esszé a felső-középosztály bezáródásáról. In: Társadalmi Riport 2018. Társki, Budapest, 2018. 42.o.

¹⁰ Tóth István György-Szelényi Iván: Bezáródás és fluiditás a magyar társadalom szerkezetében. Adatolt esszé a felső-középosztály bezáródásáról. In: Társadalmi Riport 2018. Társki, Budapest, 2018. 43.o.

¹¹ Intergenerációs kereseti mobilitás és jövedelmi egyenlőtlenség (Forrás: OECD)

Magyarázat:

ARG: Argentína; AUS: Ausztrália; AUT: Ausztria; BEL: Belgium; BRA: Brazília; CAN: Kanada; CHE: Svájc; CHL: Chile; CHN: Kína; COL: Kolumbia; DEU: Németország; DNK: Dánia; ESP: Spanyolország; FIN: Finnország; FRA: Franciaország; GBR: Egyesült Királyság; GRC: Görögország; HUN: Magyarország; IND: India; IRL: Írország; ITA: Olaszország; JPN: Ja-pán; KOR: Korea; NLD: Hollandia; NOR: Norvégia; NZL: Új-Zéland; SWE: Svédország; USA: Egyesült Államok; ZAF: Dél-Afrika; PRT: Portugália

Természetesen kérdés az is, hogy kit tekintünk a felső társadalmi réteghez tartozónak? Különböző szempontok mentén ez akár a társadalom 5 vagy 10%-a is lehet. Mindez azt jelenti, hogy például 2014-ben egy 5 vagy 6 millió forintos éves nettó háztartási (!) jövedelem is elegendő volt a társadalom felső 10%-ába való bekerüléshez. Ugyanakkor e csoporton belül a társadalom csúcsán álló szupergazdagok tipikusan az építőipari, az ipari, a pénzügyi vagy az agrárágazatokban tevékenykedő, ott felső vezetői szinten lévő vagy a rendszerváltást követő privatizációban illetve a működőtőke-beáramlás idején aktivizálódott személyek¹². Érdeemes megemlíteni, hogy a rendszerváltás idején általában 30-40 évesek voltak, s már meglévő magasabb iskolázottságuk ellenére is kellő rugalmassággal, nyitottsággal és kreativitással álltak az új kihívások illetve az új tanulási folyamatok elé. Mindez egyben azt is jelenti, hogy az új gazdasági területek, így például a technológiai iparágak képviselői, kevésbé vannak jelen ebben a csoportban. A társadalmi befogadás és a tanulás két olyan fontos feltétel, amely elősegíti a gazdasági fejlődést.

¹¹ OECD: A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility. OECD Publishing, Paris, 2018.196.o.

¹² Tóth István György-Szelényi Iván: Bezáródás és fluiditás a magyar társadalom szerkezetében. Adatolt esszé a felső-középosztály bezáródásáról. In: Társadalmi Riport 2018. Társ. Budapest, 2018. 33.o.

7. Jövőstratégia

Egy sikeres gazdasági fejlődés nem képzelhető el anélkül, hogy az ezt támogató környezet egyes elemei ne kerülnének összehangolásra és hatásukat tekintve ne mutatnának egy meghatározott irányba. Ezt az összefogó közös elemet a jövőstratégia jelenti, mely - jellegéből adódóan – elsősorban az adott ország kormányai mentén rajzolódhat ki, és figyelemmel van nemcsak az adott ország erősségeire és gyengeségeire, hanem nemzetstratégiai szempontból meghatározható rövid-, közép- és hosszútávú célokra is. Ezek elérése érdekében a privátszektor tekintetében iránymutatást kell adni a piaci szereplőknek, illetve közvetlen és közvetett szabályozók útján a stratégia megvalósulását biztosító irányba terelni őket. Az állami szféra területén pedig közvetlen módon szükséges szolgálni ezt az irányt.

Mindez azt is jelenti, hogy egy jól átlátható, határozott és egyértelmű jövőstratégia hiányában jó adottságok mentén sem tud egy állam megfelelő mértékű fejlődési ütemet produkálni.

A nemzetállamok jövőstratégiáját azonban Európa esetében jelentősen befolyásolják egy nagyobb közösség, az Európai Unió stratégiai elképzelései. Így például az Európai Unió *Fenntartható fejlődés stratégiája*¹³ olyan irányokat és súlypontokat határoz meg, amelyek bizonyos elemeiben korlátját jelenthetik egy-egy Unió tagállam gazdaságpolitikájának. Így például azok az elképzelések, amelyek a fenntartható fejlődés legnagyobb rizikófaktoraként a veszélyes kémiai anyagok hosszútávú hatásait, élelmiszerbiztonsági veszélyeket vagy a GDP-nél gyorsabban növekvő hulladékmennyiséget nevesítik, értelemszerűen kihatnak például a kémiai illetve vegyipar, vagy a hulladékfeldolgozás területén történő gazdasági tevékenységre. A közeljövő EU-s stratégiája a gazdasági és monetáris uniót, a megreformált iparpolitikát, az unión belüli tisztességes versenyt fontos szempontként emelte ki. Ugyanakkor a gazdaságpolitikai kérdéskörök mentén önálló, markáns stratégiai célként került deklarálásra a környezet- és klímavédelem, beleértve többek között a zöldforradalmat, a károsanyag-kibocsátás csökkentését csakúgy, mint a gazdaság átalakítását.

8. Politikai stabilitás, biztonság és jószomszédi viszony

Mindeddig a gazdaságot működtető egyes elemeket illetve ehhez kapcsolódó tényezőket vettük figyelembe. Ugyanakkor mégis szükséges külön is nevesíteni egy olyan feltételt, mely az Európai Unión belül meglévőnek tekintett. A biztonság nemcsak az országon belüli közbiztonságot öleli föl, hanem a tág értelemben vett biztonságos élet feltételeit, a környezetvédelemtől a társadalombiztosításig. A politikai stabilitás pedig nemcsak egy szűk keretek között értelmezve egy legitimen

---

¹³ A fenntartható fejlődéssel kapcsolatos uniós szemlélet. A 2030-ig tartó időszakra vonatkozó fenntartható fejlesztési menetrend tagállamokkal közös végrehajtására vonatkozó uniós szemlélet. Online: https://ec.europa.eu/info/strategy/international-strategies/sustainable-development-goals/eu-approach-sustainable-development_hu

megválasztott törvényes kormány működését jelenti, hanem azt is, hogy emögött kellő társadalmi támogatottság álljon. Ennek hiányában sokszor hiányzik a kellő szakmai integritás illetve akarat a szakpolitikák eredményes végrehajtása iránt.

Míg ezen feltételek rendelkezésre állása mentén sem biztos, hogy valamennyi gazdasági/piaci szereplő az „elvárt”, a gazdasági fejlődés szempontjából fontos, annak irányába mutató döntéseket hoz majd. A *gazdasági döntéshozatal folyamata* ugyanis sokkal bonyolultabb és összetettebb magatartás, mint ahogy az a külvilág oldaláról nézve megmutatkozik.

Noha számtalan magyarázat¹⁴ már a kezdetektől abból indul ki, hogy az emberek csak olyasmit valósítanak meg, amiből számukra valamilyen jó származik, az egyéni haszonelvű választási magyarázatok más kontextusban már meghaladottá válnak. Nem mindegy ugyanis, hogy a döntések milyen szinten valósulnak meg: egy kisebb jelentőségű, irracionális döntés önmagában még korántsem veszélyezteti a gazdasági fejlődés eredményes megvalósulását.

A döntések mögötti eltérő folyamatok más-más fókuszpontok mentén írhatóak le és ennek megfelelően a *döntéseméleti modellek* is többfélék lehetnek. „*A normatív döntéseméleti modellek azokat az axiómákat fogalmazzák meg, amelyek módján megmondhatjuk, hogy hogyan kell döntenie a racionális, azaz egyéni hasznát maximalizálni törekvő embernek.*”¹⁵ A klasszikus modell alapján a döntéshozó kerüli a bizonytalanságot és minthogy minden egyes opciónak egy-egy kimenetele van, ami biztosnak tekinthető, a nagyobb pénzértékűt választja majd. A klasszikus hasznossági modell a klasszikus modell pénzérték-központúsága helyett a racionális döntés kritériumaként annak hasznosságát határozta meg. Eszerint a döntéshozó értelemszerűen azt a megoldást választja majd, amelynek a hasznossága nagyobb. Fontos rögzíteni, hogy a hasznossági vagy haszonelvűségi modellek nemcsak a gazdasági, hanem bármely emberi cselekvés indítékaként az egyénre az aktivitás eredményeként háruló pozitív változást nevesítik.

A bizonytalanság a döntéshozatal során azonban ugyanúgy szerephez juthat; ennek mértéke azonban jelentősen függ attól, hogy a döntéshozó a valószínűség milyen értelmezését fogadja el. A logikai értelmezés ugyanis más valószínűségi mutatóval számol, mint a szubjektív vélekedés egy adott esemény bekövetkezésének realitásáról.

Minden gazdasági döntésnél tehát fontos szerepet kap a folyamatok működtetője, maga az *ember*, akinek cselekedetei nem mindig felelnek meg a gazdasági racionalitás elvárásainak, s akinél olyan, nehezen megfogható tényezők is komoly szerepet játszanak, mint a *bizalom*. „*A bizalom ugyanis – hogy csak a kimondottan gazdasági vonatkozásokat emeljük ki – megkönnyíti a kooperációt, csökkenti a gazdaságban a tranzakciós költségeket, a gazdasági folyamatokat és*

¹⁴ Móra Xavér: *Gazdasági döntéshozatal* In: Albert Attila - Babocsai Ádám – Bíró Balázs – Dornai Erika – Dudás Emese – F. Lassú Zsuzsanna – Faragó Klára – Hunyady György – Kiss Gyöngyi – Kiss Paszkál – Kovács Attila – Kőrössy Judit – Kulikné Láng Zsuzsanna – Lisznyai Sándor – Malota Erzsébet – Méré László: *Gazdaságpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

¹⁵ Móra Xavér: *Gazdasági döntéshozatal* In: Albert Attila - Babocsai Ádám – Bíró Balázs – Dornai Erika – Dudás Emese – F. Lassú Zsuzsanna – Faragó Klára – Hunyady György – Kiss Gyöngyi – Kiss Paszkál – Kovács Attila – Kőrössy Judit – Kulikné Láng Zsuzsanna – Lisznyai Sándor – Malota Erzsébet – Méré László: *Gazdaságpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

cseréket hatékonyá és gördülékennyé teszi, nem utolsósorban pedig javítja a szervezetek alkalmazkodóképességét a változékony és összetett körülményekhez.”

¹⁶ A gazdaságban különös szerepet játszó gazdasági-szervezeti bizalom is eltérő tartalmakkal ragadható meg:

- *egy gazdasági esemény, történés szerencsés, kívánatos kimenetelébe vetett hit* – ebben az értelemben valójában a gazdasági szereplő természetes személy egyéni elvárásnak, várakozásának megfelelője, s mint ilyen, nem kizárólag kognitív, hanem érzelmi alapon jön létre
- *interperszonális kapcsolati típus* – ebben a megközelítésben a gazdasági szereplő természetes személy döntését jelentősen befolyásolja az, hogy milyenek a másik fél olyan meghatározó személyes tulajdonságai, mint az integritás, lojalitás vagy nyitottság. Azaz a másik fél irányából érkező üzenetek – illetve ezek reális értelmezése – határozza meg a bizalom létét, és ezzel összefüggésben azt is, hogy mennyire válik gazdasági értelemben is őszintévé, s ezáltal sebezhetővé a személy illetve ezen keresztül gazdasági vállalkozása
- *gazdasági tranzakciós költségeket befolyásoló tényező* – ebben a megközelítésben a bizalom, mint költségcsökkentő tényező jelenik meg; mögötte olyan feltételezés áll, mely szerint a másik piaci szereplő – legyen szó természetes személyről, vagy az általa képviselt csoportról vagy szervezetről – „explicit és implicit kötelezettségeinek megfelelően fog viselkedni, az alkudozásban és tárgyalásokban becsületes lesz, és akkor sem fogja kihasználni partnereit, ha például alkalma nyílik a tárgyalásokat valamilyen új körülmény folytán újraindítani, a feltételeket egyoldalúan megváltoztatni”¹⁷
- *társas struktúrák által alkotott jelenség* – ebben az értelemben a gazdasági tevékenység olyan közegben zajlik, amely vagy belső, kulturális gyökerei okán, általános erkölcsi elvárásként, generációról generációra átadva működteti a megbízható, korrekt viselkedést, mint alapformát, avagy olyan kényszerítő eszközöket alkalmaz – akár jogszabályi szinten is – mely ennek általánossá válását eredményezi.

A gazdasági élet egyrészt számtalan konfliktushelyzetet generál mind társadalmi, mind strukturális, mind szervezeten belüli és szervezetek közötti, illetve személyen belüli szinten is, mely feloldása során olyan speciális technikákat kíván, amely képes annak a ténynek a figyelembe vételére, hogy e folyamatok működtetője maga az ember. E technikák, melyeknél kiemelkedő szerep juthat a bizalomnak is, az *alternatív vitarendezés* körében jelennek meg a *mediáció* különféle formáitól kezdve az egyéb megoldásokig.

¹⁶ Tarnai Márta: A bizalom szerepe a gazdasági kapcsolatokban. In: Albert Attila - Babocsai Ádám – Bíró Balázs – Dornai Erika – Dudás Emese – F. Lassú Zsuzsanna – Faragó Klára – Hunyady György – Kiss Gyöngyi – Kiss Paszkál – Kovács Attila – Kőrössy Judit – Kulikné Láng Zsuzsanna – Lisznyai Sándor – Malota Erzsébet – Mérő László: Gazdaságpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

¹⁷ Williamson gazdaságméleti megközelítését ismerteti: Tarnai Márta: A bizalom szerepe a gazdasági kapcsolatokban. In: Albert Attila - Babocsai Ádám – Bíró Balázs – Dornai Erika – Dudás Emese – F. Lassú Zsuzsanna – Faragó Klára – Hunyady György – Kiss Gyöngyi – Kiss Paszkál – Kovács Attila – Kőrössy Judit – Kulikné Láng Zsuzsanna – Lisznyai Sándor – Malota Erzsébet – Mérő László: Gazdaságpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.